

Onko politologialla¹ tieteenulkoisia eettisiä velvoitteita*)

HARTO HAKOVIRTA

ABSTRACT
 Does Political
 Science Have
 Extra-Scientific
 Ethical Obligations?

The discipline of political science is inherently linked to the ethical conflicts and issues of its external social and political setting. The extremist view of pure, value-free science is therefore particularly unsuited to a political scientist. However, any attempt to define the moral obligations of political science primarily in terms of social and political interests inevitably leads to antinomies, and to prescriptions which are incompatible with genuine scientific interests in theory-building. In so far as there are secondary obligations emanating from the social and political environment of the discipline, their moral aspect can be best understood against the universal ethical standard of reciprocity. Even from the point of view of society and the state, the more freely the political scientists are allowed to pursue their own theoretical goals, the better the output of political science is likely to be. Political scientists are congenitally capable of maintaining a sense of the social and political context and implications of their science.

Johdantoa

Tieteen ja teknologian alati keskeisempi vaikutus yhteiskuntien kehitykseen ja kohtaloon, ihmiselämään ja luontoon nostaa esiin kasvavia tie-

teeneettisiä ongelmia. Nämä eivät rajoitu menetelmien moraalisuuteen, vaan koskevat myös tieteen päämääriä ja seurauksia. Mikä on tieteen sisäisten normien suhde yhteiskunnallisiin ja kansainvälisiin normeihin? Tulisiko tieteen noudattaa kartesiolaista puhtaan teorian ihannetta ja asettautua yhteiskuntakehityksen johtajaksi vai tulisiko sen pikemminkin omaksua baconilainen palvelevan ja soveltavan tieteen ihanne? Voiko tiede olla neutraalia?² Mm. tämäntapaisiin kysymyksiin on meilläkin käyty tieteen ja yhteiskunnan suhdetta ja tieteen etiikkaa koskeva kes-

*) Eräät tämän kirjoituksen yksityiskohtien muotoilut ovat saaneet lopullisen silauksen Tapani Turkan osuvien huomautusten perusteella.

¹ Meillä nimityksen »political science» käännökseksi omaksuttu nimike »politiikan tutkimus» soveltuisi huononlaisesti tämän kirjoituksen henkeen. Termi »politologia», jota tässä kirjoituksessa käytetään ja joka ylimalkaan olisi suositeltavampi, viittaa sekä »(yleiseen) valtio-oppiin» että kansainvälisen politiikan tieteenalaan eikä rajaa perinteistä moraalifilosofistakaan politiikan teoriaa »tieteen» ulkopuolelle.

² Valaisevan johdatuksen tieteenetiikkaan tarjoaa esim. Richards (1983), luku 7. Ks. myös esim. Tranöy (1976).

kustelu tuonut valaisua.³ Politologian etiikan erityisongelmia sivuttiin aikanaan mm. valtiopöytäkirjojen kolmansilla neuvottelupäivillä vuonna 1970 lähinnä Jürgen Habermasin tiedonintressejä koskevaan erotteluun liittyen.⁴ Tämä *Politiikka*-lehden numero lienee sopiva foorumi asian uudelle, suoranaisemmalle käsittelylle. Tieteenalan kansainvälistä keskustelua ajatellen kyseessä ei tietenkään ole mikään uusi tema, vaan monetkin politologian keskeiset hahmot ovat sitä teoksissaan tarkastelleet.⁵ Seuraava analyysi ei kuitenkaan perustu tämän kirjallisuuden kartoitukseen, vaan on lähinnä luettava yksityisajatteluni tuotteeksi.

Termi »tieteenulkoisen etiikka« viittaa siis tässä yhteydessä siihen etiikkaan, joka koskee tieteen moraalista suhdetta sitä ympäröivään maailmaan,⁶ lähinnä valtioyhteisöön ja valtioyhteisöistä muodostuvaan kansainväliseen yhteisöön. Eritellymmiin voidaan tietysti puhua esim. tieteen suhteesta yhteiskuntaan, yhteiskuntaluokkiin, valtiovaltaan, valtioliittoihin, ihmiskuntaan. Tieteen sisäinen etiikka koskee tieteen suhdetta itseensä. Yksittäisillä tieteenaloilla on tieteenulkoisten suhteidensa lisäksi ulkoisia suhteita muihin tieteenaloihin. Myös näihin voi liittyä eettisiä ongelmia.

Politologian, kuten minkä hyvänsä toimeliaisuuden, eettinen arviointi voi tapahtua yhtäältä

³ Ks. esim. Ketonen (1976), luku VI. Mäkelä (1987). Ajankohtaiseen tieteenarvioinnin ja tieteen tulosvastuun vaatimisen kehikseen kysymyksen asettaa mm. *Tiedepolitiikka*-lehden numero 3/1987.

⁴ Päivien plenum-esitykset julkaistiin *Politiikka*-lehden numerossa 1/1971, ks. Nurmi (1971), Berndson (1971) ja Heiskanen (1971).

⁵ Eräs valaisivimmista esityksistä lienee David Eastonin »The Moral Foundations of Theoretical Research«, Easton (1971), luku 9. Easton päätyy käsitykseen, johon on helppo yhtyä: »... while moral views may be logically separable from factually oriented knowledge, in actual research our moral frame of reference plays an influential and inextricable part in conditioning our observations and conclusions«, s. 220. Vrt. esim. Connolly (1967), Taylor (1967).

⁶ Ilmaus »tieteenulkoisen« ei tosin ole ongelmaton, vaan kuten esim. Tuomela ja Patoluoto (1976), 268–69, Tranöyn (1976) analyysiin liittyen huomauttavat, erityisesti marxilaiset tutkijat pitävät mahdollisena erottaa toisistaan tieteen sisäisiä ja ulkoisia elementtejä. Itse asiassa käsilläolevakin kirjoitus pyrkii osoittamaan, kuinka politologia moraalisesti väistämättä kytkeytyy siihen, mitä sopimuksenvaraisesti kutsutaan »tieteenulkoiseksi« maailmaksi.

utilitaristisesti sen seurausten tai kantilaisittain moraalivaikuttimien tai sisäisen moraalisen pakon mukaan. Edellisessä katsannossa moraalisesti hyvää politologiaa on sellainen, jolla on hyviä vaikutuksia, olkoot sen takana olevat vaikuttimet vaikka huonotkin. Jälkimmäiseltä kannalta katsoen politologia on hyvää, jos se lähtee moraalintunnosta, olkoot seuraukset vaikka kuinka huonot. Usein puhutaan vastakohtina seurausetiikasta ja velvollisuusetiikasta, mutta tavaltaan velvollisuusetiikka ulottuu myös utilitarismiin: voidaanhan esim. kysyä, onko politologiassa velvollisuus tuottaa valtiolle hyviä seurauksia.⁷

Seuraavassa esityksessä pääpaino on politologian, erityisesti suomalaisen politologian, velvoitteissa yhteiskuntaa ja valtiota kohtaan. Asian eettisen puolen, tässä tapauksessa velvoitteiden moraaliperustan, tarkastelu tapahtuu varsin kantilaisessa hengessä, joskaan ei yksilöiden moraalisten tuntemusten tasolla.

Politologian erityispiirteitä tieteenetiikan kannalta

Eettisellä lähestymistavalla on politologiassa ja sen filosofiassa tunnetusti velvoittavat perinteet alkaen Platonista ja Aristoteleesta ja jatkuen mm. kaikkiin merkittäviin valtion tai kansainvälisten suhteiden utopioita rakennelleisiin suuriin politiikan filosofeihin. Yhtä tunnettua on, että näiden perinteiden vaaliminen on tieteenalan nykyisessä, edelleenkin varsin vahvasti skientistis-positivistis-behavioralistisessa vaiheessa jäänyt taka-alalle. Tässä kontekstissa ei ole myöskään erityisen hyvin viihtynyt politologian omaa tieteenetiikkaa koskeva pohdiskelu, joskin jonkinlaisen käänteen tässä suhteessa tiedostavampaan suuntaan voidaan katsoa tapahtuneen 1970-luvulla.⁸

⁷ Kantilaisen etiikan ja utilitaristisen etiikan eroa valaisee mm. Hospersin (1961) perusteos. Utilitarismin eri versioiden erottelu ei ole tässä tarpeellista.

⁸ Tästä muutoksesta oli vakuuttunut esim. Easton (1971), 224 ja 228, jo 1970-luvun alkaessa, kun taas esim. politologian tieteenfilosofi Murray Rothbard (1983), 25, katsoo alalla yhä vallitsevan uskon, että moraaliset valinnat eivät ole välttämättömiä ja että politiikan tutkija voi auttaa julkisen politiikan muotoilussa sitomatta itseään mihinkään eettiseen kantaan.

Myös suomalaisella politologialla on oma vahvasti eettis-filosofinen varhaishistoriansa, jonka perintöä ei viime vuosikymmeninä ole sanottavammin vaalittu. Samoin voidaan perustellusti väittää oppialan luonteen ja tehtävien määrittämisen saaneen osakseen niukanlaisesti keskitettyä huomiota behavioralistisen lähestymistavan 1950-luvulla tapahtuneen läpimurron jälkeen.⁹ Epäilemättä oppi-isiemme empiirinen tutkimus näyttää meistä tänään monissa suhteissa alkeelliselta ja hapuilevalta, mutta mm. juuri politologian tehtävien määrittelyssä ja sen eettisten velvollisuuksien hahmottamisessa emme ehkä välttämättä ole varsinaisesti heitä edellä. Haluamatta ottaa tässä yhteydessä kantaa alan varhaisiin linjanvetoihin ja oppikiistoihin, nostan esimerkiksi Yrjö Ruudun muotoilun tieteen (hänelle tässä lähinnä »poliittisen tutkimuksen») tehtävästä vuodelta 1922:

Tieteellinen tutkimus seuraa aina uskollisesti olevia oloja ja kuvastaa niiden viimeisiä kehityssaavutuksia, vaikuttaen tosin toiselta puolen myös kehitykseen viittoessaan sille suuntaviivoja ja selventäessään niitä ideoita, jotka tulkitsevat kehitysvälttämättömyyden. Mutta sen varsinaisen merkityksen on olevien olojen selittämiseksi, tulkitsemiseksi ja järjestelmällisessä käsittelemiseksi. (Ruuth, 1922, 49–50)

Ruudun ajattelun yleispuitteissa tämä voidaan nähdäkseni tulkita eettiseltä kannalta siten, että politologi saa tehtävänsä astuessaan käyttöönsä »kansallisen energiaa» ja on siten velvollinen sanotunlaiseen tuotokseen.

Nyky aikaista politologiaa voidaan menetelmiensä eettisen problematiikan kannalta pitää varsin tyypillisenä sosiaalitieteenä, jossa tieteenharjoittaja voi harhautua esim. rikkomaan kyselylomakkeessa kyselyn kohteille antamia lupauksia, tarkoitusshakuisesti manipuloimaan tilastotietoja, järjestämään moraalisesti tuomittavia simulointikokeita jne. Kysymyksenasettelujen ja tulosten etiikan kannalta katsoen politologialla on kuitenkin vahvasti omaleimaisia piirteitä.

Politologia kohdistuu hyvin laaja-alaiseen,

monikerroksiseen ja mutkikkaaseen, poliittis-eettisten ristiriitojen luonnostaan leimaamaan ongelmien kenttään. Yhtäältä politiikan tyypilliset perustavoitteet koskevat pohjimmiltaan aina eettisiä arvoja, sitä mikä on yhteiskunnallisesti tai kansainvälisesti oikein ja hyvää; toisaalta poliittisessä kamppailussa vastakkaisten arvojen välillä toimintatavat saavat helpommin moraalisesti arveluttavia tai suorastaan turmeltuneita muotoja kuin ehkä millään muulla elämän alueella. On ajateltavissa, että esimerkiksi poliittisen toiminnan säännönmukaisuuksia sellaisenaan voidaan johonkin rajaan asti tutkia suhteellisen neutraalisti, mutta toiminnan tai toimintamallien tulkinna, siis niiden suhteuttaminen kilpaileviin politiikan teorioihin tai vallitsevaan poliittiseen kamppailuun, johtaa herkästi poliittisiä arvoja ja politiikan etiikkaa koskeviin valintoihin.

Lähinnä juuri kohteensa sanotusta luonteesta johtuen politologia on kehittynyt leimallisesti multiparadigmaattiseksi tieteksi, jossa teesillä tieteen neutraalisuudesta on alun perin ollut tavallista heikommat edellytykset saada osakseen yleinen hyväksyntä. Politologian tutkimuskenttä sinänsä tekee vaikeaksi, suorastaan mahdottomaksi, rajoittaa kiistat tällä tieteenalalla kysymyksiin, jotka ovat rationaalisesti ratkaistavissa. Pikemminkin paradigma-keskustelulla on politologiassa oma luontainen, suhteellisen vahva taipumuksensa perustua vastakohta-asetelmiin, joilla on läheisiä vastineita poliittisten ideologioiden vastakkaisuuksissa. Silloinkin kun esimerkiksi menetelmäkiistat ovat näennäisesti etualalla, kannanotot pyrkivät määräytymään ensi sijassa substansiivisemmista ja poliittis-aatteellisista näkemyseroista. Tällaisessa kentässä motiiveiltaan mahdollisimman neutraaleillekin tieteellisille pyrkimyksille annetaan herkästi oma poliittinen tunnusvärinsä.

On nähdäkseni perusteltua väittää, että politologia muita tieteitä, myös kaikkia muita yhteiskuntatieteitä, herkemmin kytkeytyy arvoristiriitojen värittämään päivänpolitiikkaan ja välittyä tiedotusvälineissä paljolti juuri päivänpolitiikan yhteydessä yleiseen tietoisuuteen. Tiedotusvälineet käyttävät tunnetusti mielellään hyväkseen juuri politologien auktoriteettia halutessaan asiantuntijalausuntoja uutisaineistoja hallitsevasta poliittisista tapahtumista, kuten vaaleista ja maailmanpolitiikan käänteistä. Tälle luo hyvät

⁹ Suomalaisen politologian historiaa valaisevat mm. tässä suhteessa Nousiainen ja Anckarin (1983) toimittama historiiikkikokoelma, Paakkunainen (1985) ja Paakkunaisen (1986) toimittama artikkelij- ja dokumenttikokoelma, joskaan ne eivät ymmärrettävästi ulotu paljon 1960-lukua pidemmälle.

edellytykset se, että politologiaan valikoituu ja siinä kasvaa — tältä todella näyttää — tavallista enemmän tieteenharjoittajia, joilla on omakoh- taista pyrkimystä poliittiseen vaikuttamiseen. Poli- tologia on siis yhtäältä tieteenalana verraten hy- vin näkyvissä, mutta toisaalta yhteyksissä ja eh- doilla, jotka jättävät niukanlaisesti mahdolli- suuksia esiintymiseen tieteen omilla ehdoilla. Ongelmaa tosin hieman lieventää se ilmeinen tosi- asia, että politologilla on ammattimaisen asian- tuntijan perusvalmius poliittiseen varuillaan- oloon. — On siis oletettava, että politologi tie- dostaa hyvin, milloin astuu tai tulee vedetyksi politiikan ja poliittisen tiedotuksen piiriin. Näin ollen hänen voi otaksua tietävän, millä ehdoilla keskustelu ja tiedonvälitys kulloinkin tapahtuvat. Jos nämä oletukset ovat osuvia, politologi ei re- agoi prinsessamaisesti silloin, kun hänen lausun- tojaan ei suostuta poliittisilla areenoilla käsitte- lemään ja arvioimaan akateemisiin kriteerein.

Olenainen merkitys politologian eettisten vel- voitteiden määräytymiselle on valtion ja yhteis- kunnan välisellä erotuksella, jolla alan suoma- laisessakin ajattelussa on vahvat perinteet. Kun esim. Valtiotieteellinen yhdistys vuonna 1941 aloitti vuosikirjan julkaisemisen, se katsoi sopi- vaksi antaa sille juuri nimen »Valtio ja yhteis- kunta». Ja samaan nimeen päätyivät runsaat nel- jäkymmentä vuotta myöhemmin Nousiainen ja Anckar (1983) kootessaan teoksen suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historiasta.

Viime aikoina on aiheellisesti yhä useammin korostettu, kuinka tieteen uusien, tai nykyaika- na erityisesti kärjistyvien, moraali-ongelmien ken- tässä yhteiskuntatieteillä on erikoisasema — ne ovat paljolti saaneet tutkittavakseen muiden tie- teiden tuottamien ei-toivottujen vaikutusten on- gelmat. Tässä suhteessa politologiassa on oma- na tehtävänäään valaista näitä vaikutuksia poliit- tisiin järjestelmiin. Samoin politologialle luon- tuu tutkia tieteen ohjausta ja käyttöä koskevaa politiikantekoa.

Politologian tieteenulkoisten velvollisuuksien variaatioita

Yhtiöpäisesti politologian autonomiaa korostaen voitaisiin väittää, ettei sillä ole mitään suoria vel- voitteita yhteiskuntaa, valtiota tai kansainvälis- tä yhteisöä kohtaan. Politologinen tieteenharjoi-

tus — sen kysymyksenasettelut, menetelmien käyttö, tulosten muotoilu, tulosten julkistaminen ja kaikki muu — noudattaisi siten puhtaasti tie- teen omia sisäisiä normeja piittaamatta mitään tieteenulkoisista seikoista. Politologian tuotta- malla tiedolla voisi olla valtiollista tai muuta vas- taavaa käyttöä tai merkitystä, mutta tästä ei tie- teenalalla itsellään olisi vastuuta, vaan vastuu oli- si pelkästään tiedon ulkopuolisilla käyttäjillä. Ai- noa laajemmin yhteisöllinen velvollisuus, jonka tällainen politologia myöntäisi, olisi erityisliisän tuominen kansalliseen ja maailman kulttuuriin. Kuten kuitenkin on edellä käynyt ilmi, politolo- giassa on piirteitä, joiden vuoksi sitä on poik- keuksellisen vaikea sovittaa tällaiseen puhtaan ja viattoman neutraalin tieteen kuvaan. On siis pe- rusteltua asettaa kysymys politologian tieteenul- koisista velvoitteista. Tarkastelkaamme näitä en- sin sellaisenaan, kiinnittämättä vielä erityistä huomiota asian varsinaiseen eettiseen puoleen.

Siinä mitassa kuin politologiassa tieteenulkois- sia velvollisuuksia on, niiden voisi ajatella kos- kevan lähinnä *poliittisen järjestelmän ongel- mia*.¹⁰ Muun tasoiset yhteiskunnan ja maailman ongelmat kuuluvat tällöin yhteiskuntatieteiden yhteisvastuun alueeseen koskettaen politologiaa epämääräisemmin. Poliittisen järjestelmän ongel- mat ovat tietenkin mitä moninaisimmat mutta ne voidaan jakaa kahteen pääkategoriaan: olemas- saolon ja vakauden ongelmiin sekä toimivuuden ja tehokkuuden ongelmiin. Nämä eivät tosin ole toisistaan irrallisia, vaan järjestelmän kestävyys ja stabiilisuus luovat sen toiminnalle edellytyk- siä ja toisaalta toimivuuden ja tehokkuuden puu- te voi horjuttaa järjestelmän perusteita. Lienee tarpeen myös huomauttaa, etteivät käsitteet »va- kaus» ja »stabiilisuus» sellaisenaan tarkoita py- sähtyneisyyttä tai muuttumattomuutta. Kysymys on vain siitä, että jokaisen poliittisen järjestel-

¹⁰ Jansson (1961, 33) sanoo valtio-opin tutkimuksen koh- distuvan joko poliittisiin järjestelmiin tai poliittisiin proses- seihin. Tämä onkin osuvaa, mikäli Janssonin tavoin valitaan se katsantokanta, että järjestelmiin kohdistuva tutkimus on laadultaan staattista. Ymmärrän kuitenkin asian tässä yhtey- dessä siten, että poliittiset järjestelmät käsittävät yhtä hyvin rakenteen ja homeostasiksen kuin varsinaiset muutosproses- sitkin, ks. esim. Ashby (1972) ja Buckley (1967). Tosin jär-jestelmä muuttuu toiseksi, jos sen prosessit ylittävät tietyt kriittiset raja-arvot. Nähdäkseni prosessit eivät itsessään voi olla mikään ongelma, vaan ne voivat olla ongelmia vain jär-jestelmän kannalta, siis järjestelmän ongelmia.

män on asetettava toiminnalleen jotkin hyväksyttävissä olevat ääriarvot ja pyrittävä olemassaolonsa nimessä pysymään niistä loitolla. Esim. parlamentarismissa demokratiassa on tavalla tai toisella voitava varmistaa mm. se, että äänestysaktiivisuus vaaleissa pysyy kriittisen, kieltämättä vaikeasti määriteltävissä olevan, alarajan yläpuolella.

Kansainvälisten suhteiden tasolla kysymys on perinteisesti ajatellen lähinnä kansallisen poliittisen järjestelmän ongelmasta ulkopoliittikan ja ulkosuhteiden osalta sekä maailman kansainvälistä poliittisen järjestelmän olemassaolosta, vakaudesta ja toimivuudesta. Tällöin toimivuuden ongelma on kylläkin paljolti sama kuin maailmanrauhan kannalta välttämättömän järjestelmän perustabiliteetin säilyttäminen. Tämän lisäksi kansainvälisen järjestelmän toimivuudessa on nykyisin yhä enenevässä määrin kyse valtioyhteisöjen yhteisestä kyvystä hallita muita esiinnoitettuja globaaliongelmia, kuten kehitysongelmaa, väestöongelmaa, luonnonvarojen ehtymisen ongelmaa ja elinympäristön saastumista. Eräs kansainvälisen politiikan tieteenalan nykyisiä keskeisiä tehtäviä on sovittaa tällaiset tekijät integroiduiksi kansainvälisen järjestelmän kokonaiskuvan osiksi.

Politologian voitaisiin ajatella olevan velvollinen auttamaan edelläkuvattun tyyppisissä ongelmassa pääasiassa kahdella tavalla: edesauttamalla niiden olemassaolon tai mahdollisuuden tiedostamisessa ja edesauttamalla niiden luonteen (niiden systeemin toimintatavan) määrittämisessä. Näin yleisellä tasolla tarkastellen asia onkin varaten selvä. Velvoitteiden yksilöidymppi muotoilu kohtaa kuitenkin nopeasti vaikeuksia, kuten käy ilmi esim. seuraavista kysymyksenasetteluista:

- a) Missä määrin politologian tulisi keskittyä politiikan ajankohtaisiin ongelmiin, missä määrin niitä tuottaviin pysyvämpiin valtioyhteisöjen ja maailmanyhteisön perusongelmiin, missä mitassa taas politiikan teoreettiseen tutkimiseen. Sama käytännönläheisen ja perustutkimuksen välinen jännite on tietenkin tuttu jokaisella tieteenalalla, mutta politologiassa on aivan oma paineensa ajankohtaisteemoihin politiikan ollessa siis juuri se elämäntilanne, jolla suurin osa uutisarvoisina pidetyistä asioista tapahtuu. Toisaalta on ala-

ti tarjolla se jo mainittu vaara, että politologian perustutkimuksen teoreettisimpiakin tuloksia julkisuudessa herkästi tulkitaan poliittisiin ja ideologisiin perustein.

- b) Missä mitassa politologian tulisi teknisistisen positivismin hengessä paneutua määrittämään sellaisia toimintavariaabeleita, joita säätelemällä valtiovalta tai esim. valtioiden kansainväliset organisaatiot kykenisivät ehkäisemään, kontrolloimaan ja ratkaisemaan puheenalaisia tieteenulkoisia ongelmia? Missä mitassa taas osuvampi velvoite olisi esim. sellaisten selventävien, havahduttavien tai herätteellisten politiikan ja sen järjestelmien analyysien ja synteesien esittäminen, joiden avulla valtioyhteisöt ja ihmiskunta saavuttaisivat korkeampia poliittisen itsetiedostuksen ja ongelmiensa luonteen ymmärtämisen tasoja. Tai missä määrin politologia voitaisiin odottaa vastausten antamista jopa poliittisten toimijoiden eettisiin ongelmiin?
- c) Olettaen, että valtiovallan ja yhteiskunnan (tai esim. hallitsevien ja hallittujen) välillä voi vallita etuvastakohtaisuuksia — oletus ei liene kohtuuton —, joudutaan kysymään, kumman näkökulmasta politologin tulisi politiikkaa ja poliittisen järjestelmän toimintaa ensi kädessä problematisoida. Kansainvälisellä tasolla puolestaan politologia joutuu kasvavat globaaliongelmien huomioon ottaen yhä useammin pohtimaan, onko kysymyksiä asetettava ja tarkasteltava lähinnä valtioiden ja kansakuntien vai ihmiskunnan kokonaisuuden kannalta.¹¹
- d) Onko politologian velvollisuutena auttaa valtiovaltaa valveutuneen kansalaismielipiteen kasvattamisessa oman maan vallitsevan hallitustavan — Suomen oloissa siis parlamentaarisen demokratian — tueksi? Vai onko politologian tehtävänä pikemminkin valistaa kansakuntaa tarkkailemaan hallitusjärjestelmän toimintaa kriittisesti ja avoimena vaihtoehdoille?

¹¹ Luokkatietoinen näkemys tieteestä luonnollisesti vielä mutkistaisi tätä kysymyksenasettelua huomattavasti. Tällöin nousisi esiin kysymys, onko politologialla erityinen velvollisuus edistää ja valvoa tietyn luokan etuja ja esim. valita asenteensa valtion sen mukaan, minkä luokan hallussa valtiovalta on.

Tämä antinomiapitoinen luettelo ei suinkaan ole tyhjentävä, mutta tehnee jo tällaisenaan selväksi, että politologialle voidaan asettaa ja helposti asetetaankin keskenään ristiriitaisia velvoitteita, joiden välillä on jokseenkin mahdotonta valita tekemättä ratkaisuja, joille on annettavissa poliittisluonteisia tulkintoja. Näitä ristiriitoja tavallaan vastaa kysymys, mitä habermasilais-tiedonintressiä — teknistä, praktista vai emansipatorista — tiede yleensä ja politologia yhtenäsen haarana on tarkoitettu palvelemaan. Tosin luettelo on, kuten esim. Niiniluoto (1984, 73) huomauttaa, syytä täydentää teoreettisella, puhtaasti tieteellisellä tiedonintressillä. Jokainen politologi siis joutuu osaltaan tavalla tai toisella ratkaisemaan, tahtooko tieteensä kautta toimia lähinnä esimerkiksi valtiovallan ajankohtaisten ongelmien pikasuutarina, valtion tai yhteiskunnan poliittisena psykoterapeuttina, valtiokriittikona, valtiollisena kasvattajana vai puhtaana teoreetikona. Vastaavantapaisten valintojen edessä ovat valtio ja yhteiskunta politologian velvoitteita asettaessaan. Habermas itse tunnetusti luokittaa politologian lähinnä teknistä tiedonintressiä noudattavaksi tieteenalaksi, mutta meillä esimerkiksi Erkki Berndtson (1971) valtio-opin päivillä 1970 suositti politologialle johtotähdeksi pikemminkin emansipatorista intressiä. Henkilökohtainen käsitykseni on, että politologian tulisi ensisijaisesti pitää kiinni omasta teoreettisesta intressistään ja tehdä vain toissijaisesti valintoja muiden intressien välillä. Monipuolisen kuvan suomalaisen politiikan oppi-isten valinnoista tai painotuksista tällä ja muilla mainituilla ulottuvuuksilla antaa Nousiainen ja Anckarin (1983) kokoelma.

Velvoitteiden eettisyys

Kuten edellä on käynyt ilmi, politologian luonnetta tieteenalana määrittävät osaltaan sellaiset tieteenukoiset velvoitteet, joita sille sen erityispiirteiden perusteella voidaan asettaa. Se, ettei näistä velvoitteista varmaankaan voida päästä yksimielisyyteen, jättää yksityiselle politologille huomattavasti valinnanvapautta; mutta velvoitteiden yleistä merkitystä politologialle tämä ei poista. Mitä eettisempiä nämä velvoitteet luonteeltaan ovat, sen suurempi on niiden merkitys oppialan määrittäjinä: yhtäältä politologiaan ulkoapäin kohdistuvat odotukset ja paineet ovat sitä

pakottavampia, mitä vakuuttavammin moraalinäkökohdin ne ovat argumentoitavissa; toisaalta politologien sisällään kokemat velvoitteet ovat sitä pakottavammat, mitä moraalisempia ne ovat laadultaan. Tietynlaisena ihanteena voisi pitää sitä, että politologien käsitys tieteestään ja tehtävistään määräytyisi ensisijaisesti sisäisestä eettisestä paineesta. Tällöin siinäkin tapauksessa, että politologit johtaisivat velvoitteensa osittain vaikkapa valtiosta, kysymyksessä olisi tieteen oma, sisältämääräytyvä linja, jota ulkoiset paineet eivät pystyisi helposti heiluttamaan.

Velvoitteiden moraalisuutta voidaan selvittää lähinnä kolmella eri tavalla: tutkimalla ulkoisia 'velvoittajia' (esimerkiksi näiden argumentaatioita); tutkimalla 'velvollisia'; tarkastelemalla, mitä moraaliluonteisia velvoitteiden perusteita on »objektiivisesti» — asiaan paneutuvan tutkijan näkökulmasta — nähtävissä. Seuraava analyysi noudattaa viimeksimainittua lähestymistapaa.¹²

Moraalinen velvoite voi nousta syyllisyydestä. Esim. luonnontieteiden ja insinööritieteiden etiikassa syyllisyyskysymys on mm. aseteknologian kehitykseen ja kasvaviin ympäristöongelmiin liittyen käynyt yhä keskeisemmäksi. Voitaisiinko ajatella, että politologia olisi jollain tavoin sovitusta edellyttävällä tavalla syyllinen nykyajan poliittisten järjestelmien ongelmiin? Onko esimerkiksi suomalainen politologia jollakin velvoittavalla tavalla syypää tällä hetkellä meillä politiikan ja valtiovallan superongelmaksi määriteltyyn »hallitun rakennemuutoksen» hallitsemisen vaikeuteen? Täysin mahdoton tämä ajatus ei liene. Politologisen tutkimuksen ja keskustelun tarjoamalla näkökulmilla ja käsitteillä on saattanut olla ainakin jotain diffuusua vaikutusta siihen tapaan, jolla näitä ja muita ajankohtaisia ongelmia käytännössä määritellään. Toisaalta voitaisiin syyllisyyttä lietsoen kysyä, johtuvatko ongelmat osittain siitä, etteivät politologit ole riittävästi osallistuneet niiden ennakoimiseen ja määritykseen, vaikka olisivat halutessaan kenties pystyneet. Mi-

¹² Nähdäkseni mm. politologiassa kunnioitetaan tai pelätään yleensä liikaa Humen giljotiinia. Saattaa olla, ettei tosiasioista voida johtaa vastausta siihen, mitä eettisiä tai muita arvoja tulisi asettaa ja noudattaa. Sen sijaan ei ole mitään estettä sen empiirisellekin tutkimiselle, mitä arvoja jossakin vallitsee ja mitä eettisiä näkökohtia niihin liittyy. On toisin sanoen aiheellista tehdä selvä ero arvojen filosofian ja sosiologian välillä.

tään sellaista suoranaisempaa vaikutusta valtiotodellisuuden tilannemääritelmiin ja politiikkaan politiologialla Suomessa tuskin kuitenkaan on ollut kuin esim. 1960-luvun sosiologialla. Ylimalkaan en jaksa uskoa, että nykyistä suomalaista politiologiaa voitaisiin aiheellisesti pitää minään yhteiskunnallisena tai valtiollisena sovitustyönä.

Etiikka on perinteisesti koskenut ensikädessä yksilön suhdetta toiseen yksilöön, yksilöryhmän, yhteiskuntaan jne. Kun puhutaan esimerkiksi tietyn tieteenalan etiikasta, arvioperusteet joudutaan siis paljolti soveltamaan yksilötason etiikasta. Tässä yhteydessä eräs kyseeseen tuleva periaate on auttamiskykyisen yksilön moraalinen velvollisuus auttaa toista hädänalaista yksilöä, tai laajennettuna yhteiskunnan hyväosaisten velvollisuus auttaa huono-osaisia (esimerkiksi verotusjärjestelmän avulla). Olisiko vastaavasti mielekkästä pitää politiologiaa moraalisesti velvollisena avunantajana suhteessa hädänalaiseen valtioon tai yhteiskuntaan (tai koko maailmaan)? Jotta näin esimerkiksi Suomen oloissa olisi, politiologiassamme tulisi ensinnäkin olla kyky tarjota tehokasta apua. Toiseksi kysymyksen tulisi olla todella hädänalaisesta valtiosta tai yhteiskunnasta. Ja kolmanneksi voitaisiin ilmeisesti myös edellyttää hädänalaisen itse myöntävän tilansa ja pyytävän apua tai ainakin ottavan sitä tarjottaessa vastaan.

Kysymys politiologian auttamiskyvystä on kaikkinaisuudessaan liian laaja ja mutkikas tässä käsiteltäväksi. Kuitenkin on selvää, ettei politiologialla voi poliittisen järjestelmän kysymyksiin erikoistuvana tieteenä olla paljonkaan apua tarjolla esimerkiksi mainitun »hallitun rakennemuutoksen» hallitsemiseksi, vaan tässä on korkeintaan kysymys yhteiskuntatieteiden yhteisestä panoksesta. Jos yhteiskunnan tai valtion taloutta sen sijaan pyydetäisiin politiologeja selvittämään, millä edellytyksillä Suomen poliittinen järjestelmä kykenee parhaiten mukautumaan viime eduskuntavaalien jälkeen tapahtuneeseen hallituskoalitiopolitiikan vakiintuneiden sääntöjen murtumiseen, jotain selventävää tietoa ehkä voitaisiin tarjota. On kuitenkin pidettävä kyseenalaisena valtiotodellisuuden ja kansan alttiutta ottaa tarjolla olevaa politiologista apua mainittavassa määrin vastaan. Ja mitä tulee hädänalaisuuteen, Suomi ei missään nimessä ole mikään Libanon. Tällä ei ole kysymys yhteiskunnan tai valtion ole-

massaolosta, vaan poliittisesti verrattain vakaan, hyvinvoivan teollisuusmaan marginaalisista elintaso-ongelmista, jotka saavat suuret mittasuhteensa korkeista odotuksista ja vaativasti asetetuista vertailukohteista. Olisi kaikkiaan ilmeisen perusteetonta asettaa politiologialle ainakaan tällaisissa oloissa velvoitteita, jotka antaisivat sille ensisijassa jonkinlaisen laupeudentyön leiman.

Oikeampi näkökulma avautunee seuraavasta ajatuksesta: valtioyhteisö asettaa tietyt henkilöt päätoimisesti harjoittamaan politiologiaa, siis pohtimaan ja tutkimuksin selvittämään poliittisia, yhteiskunnallisia, valtiollisia ja kansainvälisiä kysymyksiä. Pohjimmiltaan asia lienee juuri näin, vaikka yksittäisen politiologian näkökulmasta saattaakin näyttää, että hän on itse tiensä ja paikkansa valinnut. Luodessaan ja kustantaessaan politiologiaa asemia yhteiskunnalla ja valtiolla näyttäisi olevan jo vastavuoroisuuden periaatteen nojalla ei vain juridinen (virkavelvollisuuteen liittyvä), vaan myös tietty moraalinen oikeus edellyttää, että näiden asemien haltijat hyödyttäisivät valtiota ja yhteisöä sillä tiedolla, jonka luomiseen heille on annettu erikoisedellytykset. Vastaavasti politiologia tekisi moraalisesti väärin, jos se vain ottaisi valtioyhteisöltä resursseja vastaan antamatta tilalle mitään vastinetta.

Tämän mukaan politiologia olisi moraalisesti velvollinen asettamaan tarjolle jonkin määrän valtioyhteisön ongelmien kannalta relevanttia sovellettua tai sovellettavissa olevaa tietoa. Millaista ja miten paljon, on vaikea määrittellä. Esimerkiksi pitkällekkäänmeneviä sosiaaliteknologisia velvoitteita ei voida osoittaa yksiselitteisesti vääriksi tai oikeiksi. Yhtä vaikeaa on ehdottomasti sanoa, koskeeko politiologian vastinevelvollisuus ensisijassa työnantajaa eli valtiota vai resurssien perimmäistä lähettäjä eli yhteiskuntaa.

Epilogi

Viisas yhteiskunta ja valtiovalta luottavat siihen, että politiologia muiden tieteiden mukana tuottaa ainakin avarammasta kuin päivänkohtaisesta näkökulmasta arvioiden yleistenkin etujen kannalta sitä paremmat tulokset, mitä täydellisempi vapaus tieteenharjoittajilla on noudattaa työssään heidän ammatillisen kotimaansa, Tieteen Tasavallan, lakeja ja moraalisisäntöjä. Poliitologilla on velvollisuus, ja ilmeisesti myös hy-

vänpuoleinen sisäsyntyinen kyky, tiedostaa opialansa tieteenulkoiset kytkennät. Ei juuri ole pelättävissä, että tämä tieteenhaara täysin omaankaan valvontaansa jätettynä olisi ensimmäisenä menettämässä eettistä vaistoaan ja itsehallintaansa. Yhteiskunnasta, valtiosta ja kansainvälisestä yhteisöstä johtuvat moraaliset velvoitteensa tämä tiede ottaa uskoakseni tulevaisuudessa yhä herkemmin vastaan itsereflektion kautta. Muiden tieteiden tavoin se myös antaa automaattisesti ainakin minimivastikkeen — oman lisänsä kansalliseen ja maailman kulttuuriin. Yhteiskunnalla ja valtiolla on tietty moraalinen oikeus odottaa hieman enemmänkin ja enemmän ne ovat tottuneet samaankin. Mutta niiden kannattaa luopua tämän oikeuden tarkasta valvomisesta, koska toivotun vastineen *mahdollisuudet* silloin kasvavat. Kärsimättömyys ja vastineen *varmuuden* tavoittelu — tällaista henkeä on epäilemättä nykyisessä tieteen tulosvastuukampanjassa — ovat aikaa myöden ainakin politologian tapaisen tieteen kohdalla tavoitteen vastaisia. Politologiassa ei ole juuri mitään, mikä antaisi sille edellytykset auttaa Suomea selviämään kansainvälisessä tuottavuuskilvassa. Sen sijaan tämä tieteenala saattaa osoittautua yhä hyödyllisemmäksi pyrittäessä ymmärtämään kilpailamisen seurauksia. Siksi viisas ja kaukokatseinen yhteiskunta ja valtio pitävät jatkuvasti huolta politologisen tieteenharjoituksen aineellisista edellytyksistä.

KIRJALLISUUS

Ashby, W. Ross, *Design for a Brain — The Origins of Adaptive Behaviour*, 2. uudistettu laitos, Chapman & Hall and Science Paperbacks, London 1972.

- Berndtson, Erkki, Emansipatorisesta tiedonintressistä ja sen suhteesta politiikan tutkimukseen, *Politiikka* 13, 1, 1971.
- Buckley, Walter, *Sociology and Modern Systems Theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J. 1967.
- Connolly, William E., *Political Science and Ideology*, Atherton Press, New York 1967.
- Easton, David, *The Political System — An Inquiry into the State of Political Science*, toinen painos, The University of Chicago Press, Chicago 1971.
- Heiskanen, Ilkka, Sosiaalitieteiden »uudesta» metodologisesta keskustelusta ja sen merkityksestä politiikan tutkimukselle, *Politiikka* 13, 1, 1971.
- Hospers, John, *Human Conduct — An Introduction to the Problems of Ethics*, Harcourt, Brace & World Inc., New York 1961.
- Jansson, Jan-Magnus, Valtio-oppi valinkauhassa, *Politiikka* 3, 1, 1961.
- Ketonen, Oiva, *Se pyörii sittenkin — Tieteenfilosofian peruskysymyksiä*, WSOY, Porvoo 1976.
- Mäkelä, Klaus (toim.), *Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka*, Tammi, Helsinki 1987.
- Niiniluoto, Ilkka, *Johdatus tieteenfilosofiaan — Käsitteen ja teorianmuodostus*, Otava, Keuruu 1984.
- Nousiainen, Jaakko ja Anckar, Dag (toim.), *Valtio ja yhteiskunta — Tutkielmia suomalaisen valtiollisen ajattelun ja valtio-opin historiasta*, WSOY, Porvoo 1983.
- Nurmi, Hannu, Selittämisestä, Ymmärtämisestä ja politiikan tutkimuksen tavoitteista, *Politiikka* 13, 1, 1971.
- Paakkunainen, Kari, *Demokratia, tiede, kansanvalistus — Valtiotieteellisen yhdistyksen intellektuaalihistoriaa*, Valtiotieteellinen yhdistys, Jyväskylä 1985.
- Paakkunainen, Kari (toim.), Valtio-oppi tieteenä — Puheen- vuoroja suomalaisen valtio-opin muotoutumisesta, *Helsingin yliopisto, Yleisen valtio-opin laitos, Opetusmonisteet* 19, 1986.
- Richards, Stewart, *Philosophy and Sociology of Science — An Introduction*, Basil Blackwell, Oxford 1983.
- Rothbard, Murray, N., *The Ethics of Liberty*, Humanities Press, Atlantic Highlands, N.J. 1982.
- Ruuth, Y.O., *Kansakunta — Poliittinen tutkimus*, Helsinki 1922.
- Tuomela, Raimo ja Patoluoto, Ilkka (toim.), *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet*, osa II, Gaudeamus, Hämeenlinna 1976.
- Tranöy, Knut Erik, Tieteenharjoituksen ideologia, Tuomelan ja Patoluodon teoksessa.